

Gondolatok a Könyvtárról: Az Akadémia Könyvtárának megalapítása - Monok István díszelőadása az MTA 200. közgyűlésén

6.5.2026 - Monok István | Magyar Tudományos Akadémia

Vajon milyen több évszázados szellemi készülődés előzte meg az Akadémia Könyvtárának megalapítását? Hogyan gondolkodtak egy tudós társaság és a könyvtár viszonyáról az alapítás szellemi folyamatában részt vevő nagyjaink? Díszelőadásában ezeknek a kérdéseknek a mélyére kalauzolt az MTA 200. közgyűlésén Monok István, az alapításának 200. évfordulóját ünneplő MTA Könyvtár és Információs Központ főigazgatója.

„Amikor alapításról beszélünk, semmilyen kulturális és tudományos intézmény történetének esetében sem kerülhető el a gondolkodás a hosszú előzményekről”

- mondta Monok István, az MTA Könyvtár és Információs Központ főigazgatója a Magyar Tudományos Akadémia 200. közgyűlésén tartott díszelőadásában. A *Gondolatok a Könyvtárról: Az Akadémia Könyvtárának megalapítása* című előadás a 2026-ban alapításának 200. évfordulóját ünneplő Könyvtár alapítástörténetét járta körül.

Monok István díszelőadása elején az Akadémia és Könyvtára alapítástörténetének egyik alapvető kérdését vetette fel:

vajon a tervekben előbb fogalmazódott meg egy tudós társaság kutatási, tevékenységi profilja, és a könyvtár anyagának összetételét majd ez határozta meg, vagy a megalapított - összegyűjtött - könyvanyag tartalmára alapozva fogalmaztak meg kutatási terveket?

E kérdésre keresve a választ az előadás rámutatott arra, hogy már a XVI. századtól kezdve találunk arra utaló jeleket, hogy főúri udvarokban, városokban tudós társaságok vagy egy-egy tudományos témát megtárgyalni szándékozó körök jöttek létre. Az ilyen tevékenység az olvasás köré szerveződött, vagyis az összegyűjtött könyvek a megbeszélni kívánt témához igazodtak. A kutatásokból kiderül az is, hogy a XVIII. századi tudós körök megalapítását tervezők már konkrét tudományos, illetve tudománynépszerűsítő programmal rendelkeztek, és a könyveket ehhez gyűjtötték. A Magyar Tudós Társaság létrehozása nagy feladat volt, szervezését a birodalmi központ is figyelemmel kísérte. A Társaság megalapítását több tervezet is megelőzte már a XVIII. század folyamán is.

Az 1790/91. évi országgyűlésre készülve Révai Miklós (1750-1807) piarista szerzetes, nyelvész külön tervezetet készített *Planum erigendae Eruditae Societatis Hungaricae alterum elaboratius* címmel. Ebben Révai a leendő tudós társaság székházában könyvkiadót, nyomdát, természetrajzi szertárt és könyvtárt tervezett a szükséges személyzettel. Révai tehát egyértelműen arra gondolt, hogy a Tudós Társaság könyvtárát magánadományokkal alapozzák meg, és az állományt azután éves gyarapítási keret biztosításával bővítik. Előadásában Monok István így fogalmazott: „Ahogy Révai mondja,

a haza sok tisztességes polgárának olyan a gondolkodásmódja, amely az ilyen jellegű intézménynek szimpátiát biztosít, és szívesen adakoznak,

ha a Társaság alapokmánya egyértelműen fogalmazza meg a közérdekű célokat. Az alapító adományok ráadásul jó példával szolgálnak, és mások is követik majd ezt az utat.”

Révai tervezete az 1790/91-ben összehívott Országgyűlésre készült. A honatyák ekkor megvitatták a magyar nyelv ügyének kérdését, és az 1790. évi 31. és 64. cikkely szerint a magyar anyanyelv ápolásának szükségességét is kimondták. A Magyar Királyságban – és Erdélyben is – számos, a magyar irodalmi és szakirodalmi nyelv megújítását célzó terv született. Szakmai társulások, szervezett kéziratkiadó vállalkozások alakultak, 1804-ben pedig Kulcsár István (1760–1828) pályázatot írt ki a következő kérdés megválaszolására: *„Mennyire ment már a magyar nyelv kimíveltetése? Micsoda módok s eszközlesek által kell azt nagyobbra vinni, és miképen lehet ezen eszközöket fogadosokká tenni?”*

A pályázaton gróf Teleki László (1764–1821) is részt vett, írását nyomtatásban is kiadta. A magyar nyelv ügyét tehát napirenden tartották, azonban a Tudós Társaság alapításának mikéntjéről nem született döntés. 1806-ban ezért is tett kezdeményezést Teleki László a közös gondolkodásra ezzel a felhívással:

„Micsoda intézet szerint lehetne Magyarországon olly Tudós Társaságot legkönnyebben felállítani, s leghelyesebben elrendelni, a mely nem csak a magyar nyelvet és literatúrát gyarapítaná, hanem a külföldi tudós dolgoknak megkívántató ismeretét is az Országban a nemzet javára elterjesztené?”

Már a kiírás szövegében is benne foglaltatik tehát Teleki alapvető gondolata: nincsen önmagában álló magyar tudomány, az csak egy nagyobb kulturális körbe ágyazottan, mások eredményeinek ismerete függvényében létezik.

Felmerül tehát a kérdés: amikor Teleki László egy leendő akadémiáról gondolkodik, s közben könyveket gyűjt maga és családja tagjai számára, vajon a könyvek kiválasztásában szeme előtt lebegett-e egy leendő intézmény: egy olyan társaság, amelynek a Teleki László által megfogalmazott elvek szerinti működéséhez alapvető szüksége van a könyvtárra? Az elmúlt évek alapkutatásai nyomán ma már elmondhatjuk, hogy a sziráki, majd a pesti Teleki-könyvtárt Teleki László valóban úgy gyűjtötte – továbbfejlesztve édesapja, Teleki József (1738–1796) gyűjteményét –, hogy a majd egykor létrejövő akadémia sokirányú kutatásait szolgálja.

Megállapítható az is, hogy a Teleki-könyvtár állománya összhangban van Teleki László írásaiban, fiai nevelési gyakorlatában és magában az akadémia tervezetében kimondott elveivel.

A Teleki család könyvtárát Teleki László fia, gróf Teleki József (1790–1855) ajánlotta fel az 1825. november 3-án alapított Magyar Tudós Társaságnak 1826. március 17-én.

A Magyar Tudományos Akadémia Adománylevelében többek között az alábbi meghatározó gondolatokat fogalmazta meg: „Hogy a nemzeti nyelv előmozdítása és ez által a tudományok művelésére felállítandó és az evégre kiküldött külön országos bizottság által kidolgozott munkálat szerint szervezendő Tudós Társaság a maga feladatának a rábízottakban óhajtott eredménnyel meg bírjon felelni, nagy mennyiségű irodalmi segélyekkel, elsősorban pedig nagyobb könyvgyűjteményekkel látandó el.”

Apja halála után még sokáig Teleki József még sokáig gyarapította a bibliotékát, amely 1844-ig a pesti Teleki-palotában maradt. A mai is hozzáférhető könyvek tematikus elemzése igazolta, hogy a könyvtár gyarapítása során nem csupán a nyelvész Teleki László és a nyelvész és történész Teleki József szűkebb érdeklődési területének szakirodalmát gyűjtötték össze, hanem jelentős volt a könyvtár természettudományos állománya is.

Monok István, az MTA KIK főigazgatója az Akadémia 200. közgyűlésén tartott *Gondolatok a Könyvtárról: Az Akadémia Könyvtárának megalapítása* című díszelőadása teljes egészében itt olvasható.

https://mta.hu/mta_hirei/gondolatok-a-konyvtarrol-az-akademia-konyvtaranak-megalapitasa-monok-is-tvan-diszeloadasa-az-mta-200-kozgyulesen-115368